

THE COMPANY "DEL c.z." (CZECH REPUBLIC)
NES NOVA DUBNICA sro (SLOVAK REPUBLIC)
UNIVERSITY OF MALAYSIA PAHANG (MALAYSIA)
UNIVERSIDAD NACIONAL AUTÓNOMA DE MÉXICO (MÉXICO)

MODERN SYSTEMS OF SCIENCE AND EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION AND WORLD

MATERIALS
OF THE VI INTERNATIONAL RESEARCH
AND PRACTICAL INTERNET CONFERENCE

January 25, 2025

Zdar nad Sazavou, 2025

DEL c.z.

DEL c.z. Strojírenská 38, 591 01 Žďár nad Sázavou, CZECH REPUBLIC

Materials of the VI International Research and Practical Internet Conference "Modern Systems of Science and Education in the European Union and World", - 2025.

ISBN 978-966-8796-31-2

Modern Systems of Science and Education in the European Union and World :
Materials of the VI International Research and Practical Internet Conference
(January 25, 2025) : collection of abstracts [for the general ed. Ph.D Serhii
Onyshchenko]. Zdar nad Sazavou : "DEL c.z.", 2025. 29 p.

The collection includes materials of the VI International research and practical internet conference "Modern systems of science and education in the European Union and World". The materials of the collection will be useful for researchers, scientists, graduate students, researchers, teachers, students

The author is responsible for the content of the articles and the correctness of the citation.

© Authors, 2025

© DEL c.z., 2025

CONTENT

BIOLOGICAL SCIENCES. ECOLOGY

Коробчук Л.І.

Сучасні системи науки та освіти в підготовці екологів: аналіз та вирішення кейсів реальних екологічних проблем 4

ART STUDIES

Olha Kalashnikova

The Concept of "Soft Power" in Italy's Cultural Strategy 7

PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Гончарова О.А.

Формування лідерської компетентності у здобувачів вищої педагогічної освіти 10

Кетков Р.О., Онищенко С.В.

Економічна складова у підготовці фахівців енергетичної галузі 12

Панасюк А.І.

Роль музичних здібностей і загального інтелекту у формуванні особистості 15

Столяренко О.Б., Палилюлько О.М.

Інноваційні методи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій 18

Стрілець-Бабенко О.В.

Ситуативна методика навчання педагогічної психології майбутніх фахівців 21

Шаповалова О.В.

Девіантна поведінка дітей дошкільного віку: теоретичний аспект 24

BASICS OF HEALTH. PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

Маленюк Т.В., Шаповалова С.Т.

Психічне здоров'я дітей України в умовах воєнного стану 27

BIOLOGICAL SCIENCES. ECOLOGY

**СУЧАСНІ СИСТЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ В ПІДГОТОВЦІ ЕКОЛОГІВ:
АНАЛІЗ ТА ВИРІШЕННЯ КЕЙСІВ РЕАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ**

Коробчук Людмила Іванівна,

Кандидат педагогічних наук, доцент

(Луцький національний технічний університет)

Сучасні системи науки та освіти в Україні характеризуються інтеграцією до європейського освітнього та наукового простору, активною цифровізацією та реформуванням відповідно до сучасних потреб суспільства. Система науки й освіти в Україні, незважаючи на виклики, демонструє прагнення до розвитку та впровадження сучасних технологій, а також активно інтегрується до європейської та світової спільноти. Відповідно, застосування в ЗВО методів викладання для екологів мають забезпечувати високий рівень професійної підготовки, враховуючи сучасні виклики екологічної науки, потреби ринку праці та глобальні екологічні проблеми. Ефективність навчання залежить від поєднання теоретичних знань, практичних навичок і розвитку екологічного мислення. Одним із таких методів є кейс-метод. Кейс-метод, як інтерактивний інструмент навчання, стає дедалі важливішим у сучасних системах науки та освіти. Він дозволяє впроваджувати практико-орієнтовані підходи до навчального процесу, сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних навичок та інтеграції знань з різних дисциплін. У контексті науки та освіти кейс-метод можна розглядати як міст між академічними знаннями та реальними практичними завданнями. Окрім того, кейс-метод є одним із ефективних інструментів активного навчання, який широко застосовується у підготовці студентів екологічних спеціальностей у закладах вищої освіти. Цей метод забезпечує поєднання теорії з практикою, що є особливо важливим для підготовки екологів, оскільки дозволяє вирішувати складні міждисциплінарні проблеми, пов'язані з охороною довкілля.

Серед особливостей застосування кейс-методу для екологів у сучасному навчальному процесі розрізняють:

- реальні екологічні проблеми – використання кейсів, які базуються на реальних екологічних проблемах (наприклад, забруднення води, утилізація відходів, збереження біорізноманіття), допомагає студентам зануритися в професійні ситуації, з якими вони можуть зіткнутися в майбутньому;

- міждисциплінарний підхід – екологія як наука інтегрує біологічні, хімічні, фізичні, соціальні та економічні аспекти. Кейс-метод дозволяє студентам навчитися враховувати всі ці чинники при аналізі проблеми та пошуку оптимального рішення;

- розвиток критичного мислення – кейс-метод вимагає від студентів аналізувати інформацію, оцінювати ризики, прогнозувати наслідки й пропонувати обґрунтовані рішення;

– командна робота – робота над кейсами часто виконується в групах, що сприяє розвитку комунікаційних навичок, вмінню працювати в команді, а також навичкам управління конфліктами;

– інтерактивність навчального процесу – кейс-метод активізує участь студентів у навчальному процесі, робить заняття цікавими та мотивує до самостійного навчання;

– практичне застосування теоретичних знань – виконуючи кейси, студенти застосовують отримані знання для аналізу конкретних ситуацій, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

У застосуванні кейс-методу для навчального процесу студентів екологів у ЗВО існує низка переваг, серед яких стимулювання інтересу до професії: робота з реальними екологічними кейсами дозволяє студентам усвідомити значущість їхньої майбутньої професійної діяльності. Саме це і мотивує до більш глибокого вивчення предметів екології. Розвиток системного мислення: студенти вчать аналізувати екологічні проблеми в їхньому глобальному контексті, розуміючи взаємозв'язки між природними системами, людською діяльністю та законодавчими нормами. Формування відповідальності: розгляд кейсів з реальними екологічними наслідками виховує екологічну етику та соціальну відповідальність у студентів. Гнучкість у підходах до навчання: кейс-метод можна адаптувати до різних форм роботи: інтерактивні лекції, семінари, самостійна робота чи навіть виїзні заняття (польові дослідження тощо).

Роботи з кейсами складаються з певних етапів:

1. Вибір кейсу – важливо обирати кейси, які відповідають рівню підготовки студентів і пов'язані з актуальними екологічними проблемами.

2. Аналіз ситуації – студенти аналізують дані, представлені в кейсі, визначають основні проблеми та причини їх виникнення.

3. Генерація ідей і варіантів рішень – розробка можливих шляхів розв'язання проблеми з урахуванням економічних, соціальних та екологічних аспектів.

4. Обговорення і вибір найкращого рішення – порівняння запропонованих варіантів, оцінка їхньої ефективності та вибір оптимального.

5. Презентація результатів – представлення студентами своїх висновків.

6. Оцінка роботи – викладач оцінює роботу студентів, звертаючи увагу на якість аналізу, обґрунтованість рішень і командну взаємодію.

Застосування кейс-методу сприяє формуванню в студентів-екологів не лише фахових компетентностей, але й навичок аналітичного мислення, стратегічного планування, ефективною комунікації та прийняття рішень у складних умовах. Для прикладу можемо назвати декілька кейсів: аналіз впливу промислового підприємства на місцеву екосистему; розробка стратегії зменшення обсягу відходів у місті; розв'язання проблеми забруднення ґрунтів важкими металами; планування екологічного моніторингу у заповідній зоні. З чого виходить, що кейс-метод є потужним інструментом, який робить навчання не лише

теоретичним, але й орієнтованим на практичне застосування, що відповідає запитам майбутнього фахівця еколога.

Практичне значення застосування кейс-методу для навчального процесу студентів-екологів полягає не лише у рішенні екопроблем, але й для підготовки майбутнього фахівця до реальних ситуацій. Студенти здобувають досвід у вирішенні проблем, котрі можуть виникати у професійній діяльності. Підсумком роботи над кейсами можуть стати реальні рекомендації, які можна передати місцевим громадам, органам влади чи підприємствам. Окрім того студенти освоюють такі навички, як оцінка екологічних ризиків, планування, екологічний менеджмент природних ресурсів, аналіз нормативно-правової бази, екологічний аудит території тощо. Участь у розробці кейсів спільно з підприємствами, громадськими організаціями чи екологічними агентствами формує мережу професійних контактів.

Нині перспективами даного методу викладання являються: розширення застосування кейс-методу через цифровізацію освіти; посилення співпраці між науковими установами, освітніми закладами та бізнесом; формування нових міждисциплінарних навчальних програм із використанням кейсів.

Отже, кейс-метод в екологічній освіті є не лише засобом підвищення інтересу до навчання, але й дієвим інструментом для формування комплексного бачення екологічних проблем і шляхів їх вирішення.

ART STUDIES

THE CONCEPT OF "SOFT POWER" IN ITALY'S CULTURAL STRATEGY

Kalashnikova Olha Leonidivna

Doctor of Science in Philology, Full Professor
(University of Customs and Finance. Dnipro)

In modern cultural strategies typical of many states, a special place belongs to the policy of "soft power," which exerts influence not through economic or political pressure, but through subtle influence and the dissemination of one's own culture and knowledge about it. Culture, being one of the three main components of the concept of "soft power," along with political ideology and diplomacy, turns out to be a powerful factor in such a policy, implemented differently in different countries

Italy applies the concept of "soft power" in its cultural strategies in a unique way. On the one hand, cultural funding in this country operates on a residual principle, as famously justified by Giulio Tremonti (Minister of Economy and Finance from 2008 to 2011) in his well-known aphorism: "You can't live on culture." Italy spends less than 1% of its national budget on culture, which is only half the European average (2.2%) and significantly less than similar figures for France (2.5%) and Spain (3.3%). However, on the other hand, Italy's cultural heritage, developed over centuries and regarded as the cradle of European culture, guarantees a consistent and ever-growing income from cultural tourism, bringing in more than €80 billion annually, which amounts to nearly 6% of the country's GDP. Italy alone boasts 60 cultural sites on UNESCO's World Heritage list, as continually updated on the official UNESCO website, which gives this country the first place in the list of world cultural heritage.

The activation of the "soft power" strategy in the cultural sphere, which emerged in Italy after the 2015 World Expo in Milan, has stimulated efforts to popularize the Italian language and culture. For example, thousands of people of various ages have passed through **Torre di Babele**, a school for teaching Italian to foreigners accredited by the Italian Ministry of Education, Universities, and Research, founded in 1984. Here, they not only received linguistic training in Italian but also learned about Italy's centuries-old culture. Today, **Torre di Babele** serves as a training center and an examination site for CILS (Certification of Italian as a Foreign Language) exams. Since 2001, the school has been authorized to administer the DITALS exam, which qualifies individuals to teach Italian as a foreign language. The school continually works to spread knowledge about Italian culture worldwide. Its welcoming atmosphere, innovative teaching methods—combining a personalized approach for students of all ages (18 years and older) with the opportunity to immerse themselves in Italian life during their studies—along with engaging cultural programs, attract more and more students. These programs cover topics such as *Italian cuisine, design, architecture, art (painting, sculpture), photography, restoration and decoration, jewelry and jewelry making, music and singing, as well as specialized courses like Italian language and fashion (shoes, bags).*

Modern Systems of Science and Education in the European Union and World

---

Only in the last three years (2022-2024), more than 60 projects were developed for a total amount of 21 million euros, which were financed by the Fund for the Promotion of Italian Culture and Language Abroad. A special place among them is occupied by design and art projects, which confirm Italy's right to the world championship in art and design. These are twelve projects from DG Contemporary Creativity (Directorate-General for Contemporary Creativity of the Italian Ministry of Culture): "Promoting contemporary Italian photography abroad", "Italian Design Day" (an annual thematic review launched in 2017 by MAECI (Ministry of Foreign Affairs of Italy) in collaboration and with the support of MiC (Ministry of Culture). Italian Design Day includes a rich program of promotional activities organized by the network embassies, consulates, Italian cultural institutes, and ICE offices abroad, which has proven itself over the years as an effective tool to support the promotion of design and internationalization of a strategic industrial sector for Italian exports), "Barcelona Award", "Italian-Chinese Award", "New York Award", "Berlin Award", "VILLAE Residence Project". The fact that not only the Ministry of Culture is involved in this activity, but also the Ministry of Foreign Affairs, as well as ICE-Agency for the promotion abroad and the internationalization of Italian companies, which is the body through which the Government promotes the consolidation and economic-commercial development of Italian companies on foreign markets, It also acts as the body responsible for promoting the attraction of foreign investments in Italy. The Directorate-General of Museums of Italy has prepared its interesting projects, which have become part of the "soft power" strategy, which Italy is fruitfully implementing. It is *"Deposits of the State Museums of Italy open to the world"*, which presents the most representative works selected by the Directorate-General of Museums for exhibitions aimed at testifying abroad the great richness and diversity of the Italian cultural heritage of the National Museum System. It is also *"New arrivals of the State Museums"* - an exhibition project of the most significant acquisitions of works of art for the state museums made during a three-year period 2019-2022 through private purchases, the Directorate-General of Museums, Institutes with special autonomy and through donations.

Today, Italy boasts a thriving cultural industry, employing nearly 1.5 million people across more than 400,000 companies and generating a total added value of around 89.9 billion euros. The country, with 4,158 museums, 282 archaeological sites, 536 monuments, 13,888 libraries, 871 protected natural areas, and 2,500 natural sites, enables entrepreneurs to successfully leverage its vast artistic, museum, architectural, and landscape resources.

Having just arrived on Italian soil, citizens not only of Italy, but of other countries feel respect and piety towards the culture of Italians, which forms a corresponding respectable position both in the economic and political relations of Italy with other countries. The air gate of the country - Leonardo da Vinci Airport in Rome welcomes guests with live moving stained glass windows that reproduce the masterpieces of painting of the Italian Renaissance - the most fruitful and brightest era of the development of national Italian culture. Culture acts as the business card of this

country, creating a positive image of Italy and giving it weight in international relations. Even metro stations in Rome have been transformed into some sort of museum space, where sculptures, ceramic works, and coins found in Italy during archaeological excavations are displayed in glass showcases.

The practice of free visits to state museums and art galleries on the first Sunday of every month introduced in Italy gives all Italians and guests of the country the opportunity to see world masterpieces of sculpture, painting, graphics, regardless of the level of income and financial capabilities of a person.

The theaters, museums, art faculties of universities constantly offer events aimed at the promotion of Italian culture, both ancient and modern (Operation "Robin Hood" at the Teatro Petruzzelli in Bari).

The combined efforts of the state, which owns a large share of cultural sites, and creative companies engaged in gamification, theatrical event production, and other activities, attract about 115 million visitors annually. A notable example of innovative educational technologies is the development of the video game *Father and Son*, based on the collection of the National Archaeological Museum of Naples. The game engaged 400,000 young participants, and the most surprising aspect is that to solve the mystery presented in the game, players must access information that can only be obtained by visiting the museum.

PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Гончарова Ольга Анатоліївна

Кандидат педагогічних наук, доцент

(Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького)

Формування лідерської компетентності у здобувачів вищої педагогічної освіти є важливою складовою їхньої професійної підготовки. Лідерство в педагогічній сфері передбачає не тільки вміння організовувати навчальний процес, але й здатність впливати на розвиток учнів, колективу та освітнього середовища в цілому. Ряд вітчизняних науковців, таких як Т. Волосюк, Я. Денисенко, С. Ковальчук, М. Моргунов, К. Мухіна, О. Романовський, Т. Савицька, А. Чорний та інші вивчають питання лідерства, особистих якостей лідера, різні аспекти формування та розвитку лідерської компетентності. Закордонні науковці, серед яких У. Бенніс, М. Вебер, Ф. Фідлер, Дж. Хемфілл та інші, зосереджують свої наукові пошуки в галузі виховання лідерських якостей особистості.

З точки зору А. Жукової лідерська компетентність виражається у здатності студентів помічати найменші ознаки змін, передбачати та швидко реагувати на ці зміни. Особистості із розвиненою лідерською компетентністю демонструють гнучкість з метою пристосування до нових вимог середовища, здатні узгоджувати власні потреби й цінності з потребами та цінностями інших людей з метою злагодженої й ефективної діяльності та формування команди [1; с. 313].

С. Нестуля розглядає лідерську компетентність як інтегровану якість особистості та виокремлює в її структурі когнітивний (знання), операційно-діяльнісний (уміння та здатності) та особистісний (якості особистості, загальні та специфічні риси лідера) компоненти. Авторка вважає лідерську компетентність запорукою здійснення успішної діяльності в колективі та наголошує на домінантності саме особистісного компоненту [2; с. 136].

Ю. Шліхтенко, розробляючи модель формування лідерської компетентності майбутнього вчителя іноземних мов, акцентує увагу на її структурі, яка включає мету, основні сфери впливу лідера, компоненти (цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, оцінювально-результативний). Оскільки одним із важливих компонентів педагогічної діяльності є мотивація, авторка підкреслює саме цільовий компонент, як провідний у моделі формування лідерської компетентності майбутнього вчителя іноземних мов [3; с. 73].

На наш погляд, формування лідерської компетентності у здобувачів вищої педагогічної освіти неможливе без рефлексивної складової, яка включає самоаналіз власної діяльності та лідерських якостей, зокрема шляхом отримання

зворотного зв'язку від колег і наставників, а також через самооцінювання особистісного росту та визначення зон для подальшого вдосконалення.

Аналіз наукової літератури також дав змогу окреслити основні фактори, які впливають на формування лідерської компетентності, серед яких вивчення психолого-педагогічних аспектів розвитку лідерства, теоретична підготовка здобувачів вищої освіти, а саме ознайомлення з основами лідерства, управлінськими моделями, стилями керівництва та їх впливом на освітній процес. Серед практичних навичок, які необхідні лідеру, важливо виокремити розвиток комунікативних, організаторських та управлінських здібностей через практичні заняття, тренінги, ігрові ситуації; здатність використовувати методи, які сприяють колаборації, командній роботі, вирішенню конфліктів.

Головним вектором роботи закладів вищої освіти в рамках формування лідерської компетентності майбутніх вчителів має стати ситуаційне навчання, яке націлене на створення умов для реалізації лідерських навичок через участь у проєктах, педагогічних практиках та інших освітніх ініціативах та фокусується на вирішенні реальних педагогічних завдань у контексті освітнього середовища. Не менш важливими є індивідуальний підхід та підтримка індивідуальних особливостей кожного здобувача, з урахуванням його або її психологічних якостей та професійних інтересів, акцент на вихованні етичного лідерства, що включає соціальну відповідальність, справедливість, толерантність та служіння громаді.

Таким чином, лідерська компетентність є ключовою для сучасного вчителя, адже вона визначає його здатність впливати на учнів, освітнє середовище та колег, формуючи навколо себе позитивну атмосферу розвитку. Вчитель-лідер не лише викладає знання, але й створює умови для гармонійного розвитку особистості дитини, формує команду однодумців, здатних спільно вирішувати педагогічні завдання. Саме заклади вищої освіти, які готують майбутніх вчителів, повинні робити основний акцент на розвиток вмінь майбутніх педагогів організувати та мотивувати учнів, приймати рішення й ефективно взаємодіяти з колегами та батьками в освітньому середовищі. Доречним було б включення до навчального плану освітніх компонентів, які стосуються управління, комунікації, емоційного інтелекту. Також важливим є оновлення програм педагогічних практик, надання здобувачам можливостей участі у проєктах, пов'язаних із роботою в команді, тренінгах із лідерства та управління конфліктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жукова А.Р. Теоретико-методологічні аспекти формування лідерської компетенції у студентів. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2021. № 5(5) 2021. С.310-323
2. Нестуля С. Поняття лідерської компетентності сучасного менеджера. *Витоки педагогічної майстерності*. 2018. Випуск 21. С. 133-137
3. Шліхтенко Ю.В. Педагогічні аспекти формування лідерської компетентності майбутніх вчителів іноземних мов. *Молодий вчений*. № 4.1 (104.1). квітень, 2022 р. С. 72-75

**ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
ГАЛУЗІ**

Кетков Роман Олегович,

аспірант 1 року навчання

(Бердянський державний педагогічний університет)

Онищенко Сергій Вікторович,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Бердянський державний педагогічний університет)

Сучасна енергетична галузь характеризується складністю технологічних процесів, високими вимогами до ресурсозбереження та економічної ефективності. У цьому контексті формування економічної складової у підготовці фахівців енергетичної галузі набуває критичного значення.

У зв'язку із глобальними викликами, такими як перехід на відновлювані джерела енергії, підвищення енергоефективності та впровадження інновацій, потреба у фахівцях, які володіють як технічними, так і економічними знаннями, стає дедалі актуальнішою. Це створює нові вимоги до освітніх програм та системи підготовки кадрів.

Крім того, економічна складова допомагає орієнтуватися у витратах, оцінювати економічну доцільність впровадження нових технологій та приймати обґрунтовані рішення. Без належної економічної підготовки фахівці не зможуть повною мірою сприяти розвитку енергетичної галузі.

Більш детально проаналізуємо значення економічної складової у підготовці фахівців енергетичної галузі. Перш за все, це економічний аспект – дозволяє фахівцям більш ефективно оцінювати вартість проєктів. Це включає аналіз усіх складових витрат, визначення можливих шляхів їх зниження та впровадження економічно вигідних рішень. Ефективна оптимізація витрат сприяє не лише зменшенню фінансового навантаження на підприємства, а й забезпечує їх довгострокову стабільність [1].

Окрім того, управління витратами має важливе значення для зменшення впливу на кінцеву вартість продукції або послуг. Це особливо актуально у контексті сучасних енергетичних проєктів, де значна частина ресурсів спрямовується на інноваційні рішення [2].

Нарешті, спеціалісти з розумінням економіки можуть впроваджувати заходи з підвищення ефективності використання ресурсів. Це охоплює як енергетичні, так і людські та матеріальні ресурси.

Сучасні ринки диктують високі вимоги до професійних навичок фахівців, зокрема до їхньої здатності аналізувати фінансові показники. Вміння обґрунтовано оцінювати рентабельність проєктів, визначати економічні ризики та розробляти ефективні стратегії – це ключові фактори, які забезпечують конкурентні переваги [3].

Крім того, розуміння фінансових механізмів дозволяє спеціалістам швидко адаптуватися до змін у глобальній економіці. Це включає оцінку впливу зовнішніх факторів, таких як зміни валютних курсів або нові регуляторні вимоги.

Фахівці, які володіють навичками економічного аналізу, здатні ефективно співпрацювати з інвесторами та іншими зацікавленими сторонами. Це сприяє збільшенню обсягів фінансування перспективних енергетичних проєктів.

Одним із ключових викликів сучасності є впровадження екологічно безпечних технологій. Економічні знання допомагають спеціалістам розраховувати доцільність таких ініціатив з фінансової точки зору. Це включає оцінку окупності інвестицій, а також аналіз витрат і користі від використання «зелених» технологій [1-3].

Важливим аспектом є також розробка моделей фінансування екологічних проєктів. Фахівці повинні враховувати специфіку довгострокових інвестицій, зокрема пов'язаних із відновлюваними джерелами енергії.

Економічно підготовлені фахівці енергетичної галузі сприяють активізації співпраці між державними і приватними структурами у сфері впровадження екологічних ініціатив. Це сприяє сталому розвитку та підвищенню ефективності енергетичного сектору в цілому.

Після детального аналізу значення економічної складової стає зрозуміло, що її формування є складним і багатогранним процесом.

Ефективне впровадження економічної складової потребує врахування сучасних вимог ринку праці, особливостей енергетичної галузі та міждисциплінарного підходу до освітніх програм. Важливим є не лише теоретичне навчання, але й практичні навички, які дозволять фахівцям орієнтуватися у реальних економічних умовах.

Розглянемо підходи до інтеграції економічних знань у підготовку фахівців енергетичної галузі [1-3]:

1. Міждисциплінарний підхід.

Для ефективної інтеграції економічних знань у навчальні програми слід використовувати міждисциплінарний підхід. Це передбачає введення до програм технічних спеціальностей курсів з економіки, фінансів та менеджменту. Такий підхід допомагає студентам формувати розуміння взаємозв'язків між технічними рішеннями та їх економічними наслідками.

Окрім цього, важливо включати до навчальних планів реальні кейси з проєктів енергетичної галузі. Аналіз конкретних прикладів дозволяє студентам отримувати практичні навички та краще розуміти особливості економічного управління в енергетичному секторі.

Зрештою, міждисциплінарність сприяє розвитку критичного мислення, необхідного для вирішення складних завдань у професійній діяльності. Студенти, які здатні бачити ширшу картину, стають більш підготовленими до роботи в умовах швидкозмінного ринку.

2. Практична орієнтованість.

Практична складова є ключовим елементом у формуванні економічної підготовки фахівців. Вона включає стажування на підприємствах енергетичного сектору, де студенти мають можливість безпосередньо ознайомитися з фінансово-економічними аспектами роботи. Це дозволяє закріпити теоретичні знання через практичний досвід.

Навчальні симуляції, такі як управління енергетичними проєктами, є ще одним важливим елементом. Ці симуляції моделюють реальні виробничі ситуації, що допомагає студентам краще зрозуміти процеси прийняття рішень у реальних умовах.

Практична орієнтованість також сприяє розвитку навичок командної роботи та здатності адаптуватися до реальних викликів галузі. Це робить майбутніх фахівців енергетичної галузі більш конкурентоспроможними на ринку праці.

3. Інноваційні методи навчання.

Сучасні освітні методики значно розширюють можливості для інтеграції економічної складової у підготовку фахівців енергетичної галузі. Використання цифрових платформ для аналізу економічних даних дозволяє студентам отримувати доступ до актуальної інформації та працювати з великими обсягами даних у реальному часі.

Навчальні модулі з управління ризиками та фінансами допомагають студентам розвивати ключові компетенції, які потрібні для успішного управління проєктами в енергетичній галузі. Вони включають вивчення моделей оцінки ризиків, фінансового планування та стратегічного управління ресурсами.

Крім того, впровадження інтерактивних технологій, таких як віртуальна реальність або гейміфікація освітнього процесу, стимулює залученість студентів і сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Це робить навчання більш цікавим і ефективним.

Отже, формування економічної складової у підготовці фахівців енергетичної галузі є необхідною умовою для забезпечення їхньої конкурентоспроможності та ефективності. Інтеграція економічних знань у навчальні програми сприятиме розвитку професійних компетенцій, що відповідають сучасним викликам галузі. Застосування міждисциплінарного підходу, практичної орієнтації та інноваційних методів навчання є ключовими для досягнення цієї мети.

Список використаних джерел

1. Буркерт Г. Енергетична економіка : теорія та практика. Київ : Наукова думка, 2020. 217 с.
2. Jones T. Innovative Approaches to Energy Management. London : Oxford Press, 2018. 101 p.
3. Smith D. Financing Renewable Energy : International Experience. *Energy Policy*, 2021. No. 3. Pp. 257–263.

РОЛЬ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ЗАГАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Панасюк Антон Ігорович

аспірант кафедри психології та соціальної роботи
(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського)

Сучасне суспільство характеризується напруженим протистоянням різноманітних процесів, що створює потребу в нових методах розвитку та актуалізації здібностей, які сприяють самореалізації людини та її гармонійному самотворенню. Невід'ємним елементом людської діяльності є мистецтво, без якого особистість не може повністю сформуватися та розкрити свій потенціал.

Ще за часів давніх мислителів існувало тверде переконання, що музичне мистецтво сприяє всебічному розвитку людини. Мабуть, саме тому відомі історичні постаті, – не лише науковці, але й видатні полководці та правителі, – вивчали музику та інші види мистецтва. Це стосувалося не тільки Стародавнього Риму та Греції, але й цивілізацій Стародавнього Сходу, а також країн Старого та Нового світу. Зокрема, більшість стародавніх єгиптян активно розвивали музичне мистецтво та усвідомлювали його вплив на людську душу. Давні греки також замислювалися над роллю та впливом музики на людину. Для Аристотеля, Платона та піфагорійців музика слугувала засобом гармонізації зовнішніх обставин життя з внутрішнім психологічним станом людини. Вони вважали, що через ритм, мелодію, тембр і звучання певних музичних інструментів музика здатна відтворювати той чи інший ефект і викликати його в слухачів. На основі цього положення в античній естетиці були розроблені класифікації музичних ладів, ритмів та інструментів, які рекомендували використовувати для формування у громадян рис характеру, необхідних в античному суспільстві.

У ХХ столітті значно зріс інтерес до вивчення впливу музики на формування духовного світу та творчого потенціалу людини. Щодо розвитку інтелекту, музика радше стимулює та сприяє цьому процесу, ніж безпосередньо визначає його. Дослідження взаємозв'язку між музикою та інтелектуальним розвитком залишається поки що недостатньо вивченим напрямом. Це питання є комплексною міждисциплінарною проблемою, яка перебуває на перетині кількох психологічних областей і, перш за все, психології здібностей, психології інтелекту та музичної психології. Систематичне емпіричне дослідження зв'язку між музичністю та інтелектом стало можливим завдяки розробці діагностичних методик для вимірювання музичних здібностей.

К. Сішор, розробляючи свою методику, виходив із того, що базові музичні слухо-розрізнявальні здібності є своєрідними «атомами», на основі яких формуються більш складні музичні здібності. Він вважав, що кожна людина володіє певним потенціалом у сфері сенсорного сприйняття музичних стимулів, який зумовлений анатомічними особливостями мозку та слухової системи. Цей потенціал, на думку Сішора, не залежить від віку, тренувань чи впливу

соціального та музичного середовища. З позиції атомарного підходу він припускав, що високий рівень сенсорних здібностей, таких як здатність помічати дрібні відмінності в ритмічних або мелодійних структурах, є передумовою для досягнення значних професійних успіхів у музичній кар'єрі. Науковець вважав, що базові музичні здібності не мають прямого зв'язку з інтелектом, тому людина з високою музичністю може не мати здібностей до математики чи інших наук. Однак Р. Міллер, використовуючи тести Сішора на вибірці з 826 студентів, продемонстрував, що музична обдарованість часто супроводжується високими різнобічними здібностями та значними досягненнями з різних навчальних дисциплін [3]. Дж. Мурселл не погодився з твердженням К. Сішора про відсутність зв'язку між музичними здібностями та інтелектом [4]. Він висунув гіпотезу, згідно з якою прості музичні здібності є складовою загального інтелекту. Через півстоліття цю ідею у своїй праці продовжив Р.Лінн. В межах одного з його досліджень виконання музичних тестів (зокрема завдань на порівняння звуковисотних і ритмічних малюнків) показало значущу кореляцію з результатами тестів на загальний інтелект [2]. Отримані результати підтвердили гіпотезу Р. Лінна про зв'язок між музичними здібностями та інтелектом, обумовлений загальним G-фактором.

Група вчених (С. Свамінатан, Е. Шеленберг, С. Халіл) досліджувала фактори, які впливають на взаємозв'язок між інтелектом, музичними здібностями та досвідом музичного навчання. У дослідженні, що охоплювало як музикантів, так і непідготовлених учасників, було встановлено, що інтелект, який вимірювався за допомогою матриць Равена, музичні здібності та музичний досвід позитивно корелюють між собою. Дослідники дійшли висновку, що зв'язок між музичним досвідом та інтелектом пояснюється тим, що люди з високим рівнем інтелекту частіше мають розвинені музичні здібності й більш схильні до музичних занять [5]. Варто згадати відоме дослідження К. Кокс, в якому в межах проекту з вивчення геніальності доведено, що видатні особистості мають високий рівень інтелекту незалежно від сфери їхніх талантів [1]. За рівнем інтелекту музиканти посіли проміжне місце: вони поступалися політикам, науковцям і письменникам, але перевершували художників і полководців.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що найвищі показники інтелекту зазвичай спостерігаються у вербальних сферах діяльності, але професія музиканта також потребує інтелектуальних здібностей, що перевищують середній рівень. У процесі музичної освіти людина засвоює знання, музичні патерни та смислові еталони, накопичені в музичній культурі. Можна припустити, що цей процес вимагає активної участі інтелекту, який розвивається упродовж усього життя і відображає глибину та широту досвіду, а також здатність ефективно застосовувати здобуті знання.

Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що музичне мистецтво висуває високі вимоги до якостей, необхідних для музичної діяльності. Окрім музичних здібностей, важливим фактором є загальний інтелект, який дозволяє досягати успіху в різних сферах життя і, зокрема, створює умови для оволодіння музичною

професією. Аналіз літератури показує, що інтелект тісно пов'язаний з базовими музичними здібностями, а порівняння музикантів із загальною популяцією виявляє їх інтелектуальну перевагу.

Список використаних джерел:

1. Cox C. M. The early mental traits of three hundred geniuses. Stanford Univer., /Calif.: Stanford Univer. Press, 1926. 842 p
2. Lynn R., Wilson R. G., & Gault A. Simple musical tests as measures of Spearman's G. /Personality and Individual Differences: Elsevier 1989. P. 25-28.
3. Miller R. Uber musikalische Begabuny.... Anlagen / Zsch: F. Psychol, 1925. P. 191-214.
4. Mursell J. Human Values in Music Education. New York: Silver Burdett, 1934. 388 p.
5. Swaminathan S, Schellenberg E.G., Khalil S. Revisiting the association between music lessons and intelligence: Training effects or music aptitude? / Intelligence: 2017. P. 119 -124.

**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ**

Столяренко Ольга Борисівна

Кандидат психологічних наук, доцент
(Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»)

Палилюцько Оксана Михайлівна

Кандидат історичних наук, доцент
(Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»)

Однією з найактуальніших сучасних проблем нашого суспільства є вивчення негативних емоційних станів військовослужбовців учасників бойових дій і розробка на цій основі системи соціально-психологічної реабілітації.

Сучасні психологічні розвідки переконують, що військовослужбовці учасники бойових дій практично постійно перебувають у стані фізичного та психічного напруження. Вони отримують не лише фізичні (поранення та забої) а й численні психічні травми. Навіть за відсутності тілесних ушкоджень та соматичних захворювань адаптація військовослужбовців учасників бойових дій, які повертаються до мирного життя, ускладнюється функціонуванням посттравматичних станів, що обумовлюють численні соціально-психологічні проблеми. Тому потрібно у найкоротший термін знайти відповідь на запитання: яким чином психологи можуть допомогти лікуванню ран війни, як підтримувати і повертати до повноцінного життя наших ветеранів.

Основним змістом поняття «реабілітація» є комплексна допомога спеціалістів, спрямована не лише на компенсацію розладів, а й на повернення постраждалої людини до суспільства, її якомога повнішу особисту і професійну інтеграцію в соціум.

Серед видів реабілітації зазвичай виділяють дві великі групи: медичну і соціально-психологічну. Соціально-психологічними технологіями реабілітації особистості є сукупність прийомів, методів, технік, інтервенцій, що використовуються для підтримання і відновлення здатності особистості до життєтворення.

Одним із найбільш ефективних напрямів сучасної психотерапії, який використовують при реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій, можна назвати *гейстальт-терапію*, основні цілі і завдання якої спрямовані на відновлення нормального контакту людини з собою, оточуючими і життям, набуття життєвої енергії. Вважаємо, що цей метод у роботі з військовослужбовцями учасниками бойових дій допоможе в пошуку шляхів вирішення проблем, базуючись на знайдених актуальних ресурсах і загальному досвіді.

Ефективним методом комплексної реабілітації військовослужбовців може бути *працетерапія* – залучення військовослужбовців із травмованою психікою до

виконання нескладних робіт і завдань, крім розвитку фізичної активності; призводить до формування стійкого позитивного настрою, установки до трудової діяльності, сприяє прискоренню їх адаптації до нового життя.

Окремими цікавими методами у реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій вважаємо *каністерапію* та *іпотерапію*. *Каністерапія* (або *лікувальна кінологія*) – такий вид лікування та реабілітаційної діяльності з клієнтом, який передбачає використання звичайних або спеціально відібраних й навчених собак під наглядом кваліфікованих фахівців.

Іпотерапія – лікування за допомогою верхової їзди на коні під наглядом лікаря іпотерапевта або ж спеціально навченого інструктора верхової їзди. Це всесвітньо визнаний метод реабілітації після різноманітних захворювань, досягнення стійкої ремісії та соціальної адаптації. Унікальність такої терапії полягає в одночасному фізичному, психологічному та емоційно позитивному впливах на пацієнтів із неврологічними, психічними, фізичними та іншими серйозними порушеннями. Іпотерапія має лікувальний ефект не лише від їзди на коні, але й завдяки безпосередньому контакту та спілкуванню з твариною, а також від догляду за нею. Такий комплекс допомагає усунути стресовий стан, позбутися напруги, почуття страху або тривоги. Іпотерапевтичні заняття допомагають розвинути такі особистісні якості як уважність, чуйність, швидкість реакції, подолання страхів, набуття впевненості, позбавлення агресивності, збудливості та замкнутості. Позитивні вплив на організм: Активує рухову активність, оскільки задіює всі групи м'язів, в тому числі й уражені хворобою, поступово привчає хворого до фізичних навантажень.

Каністерапія та іпотерапія, на нашу думку, є найбільш ефективними методами у реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій при лікуванні неврозів, депресії, страхів, ПТСР, оскільки у процесі взаємодії з твариною, знижується агресія і збудження, відновлюється душевний спокій та рівновага, що сприяє швидшому одужанню.

Існують інші інноваційні методи реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій, вибір яких має бути обґрунтований причинами травми (стрес, ПТСР), динамікою її розвитку, реальним станом комбатанта. Ми переконані у тому, що для проведення ефективної комплексної реабілітації цієї категорії населення окрім практичного застосування інноваційних методів у роботі, необхідно дотримуватися певних правил, а саме: підтримка режиму із забезпеченням потреби у нічному сні не менше 8 годин; усунення шкідливих професійних подразників, через зміну роду діяльності (при потребі); обмеження непосильних емоційних і фізичних навантажень; організація активного відпочинку, що повинен поєднуватися з виконанням посильної фізичної роботи; повноцінне і раціональне та різноманітне харчування.

Вважаємо, що для забезпечення виконання необхідних реабілітаційних заходів з військовослужбовцями учасниками бойових дій необхідно залучати психологів, реабілітологів, медичних працівників, соціальних працівників, соціальних педагогів, волонтерів, психотерапевтів.

Отже, практичні заходи комплексної реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій передбачають поєднання різноманітних інноваційних методів, ефективність яких буде визначатися своєчасністю, послідовністю, наступністю реабілітаційних заходів і максимально індивідуалізованим підходом до кожного військовослужбовця із урахуванням його психоемоційного й фізичного стану, особистісних цілей та уподобань.

Список використаних джерел:

1. Багрій В. Н. Особливості соціально-педагогічної роботи соціального працівника із сім'ями військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*, 2013. № 2 (33). С. 7–10.

2. Зарецька Н. В., Гридковець Л. М. Організаційні засади надання психологічної реабілітації учасникам АТО та членам їх сімей. *Вісник психології*, 2016. Вип. № 3 (31). С. 26–33.

3. Мельник А. П. Особливості психологічної реабілітації військовослужбовців, які перебували в умовах бойових дій. *Психологічні перспективи*, 2016. Вип. 28. С. 176–185

4. Попелюшко Р. П. Причини виникнення та механізм розвитку ПТСР у комбатантів. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences. Kielce: Holy Cross University*, 2016. С. 95–98.

СИТУАТИВНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Стрілець-Бабенко Олена Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка)

Педагогічна психологія як освітній компонент є важливим складником формування професійної компетентності фахівців, що займаються педагогічною та психологічною діяльністю у закладах освіти всіх рівнів. Знання та вміння з педагогічної психології забезпечують фахівцям здатність до свідомого використання психологічних механізмів формування особистості, організації діяльності здобувачів освіти різного рівня, психологічних основ становлення та діяльності педагога.

Однією з продуктивних методик навчання педагогічної психології майбутніх фахівців є ситуативна методика, яка передбачає включення здобувачів освіти у діяльність з аналізу та використання у професійній діяльності конкретних ситуацій. Ефективність ситуативної методики обґрунтовується тим, що оволодіння будь-якою діяльністю передбачає розв'язання завдань. У процесі аналізу конкретних ситуацій, обґрунтованого формулювання завдань, пошуку оптимальних способів розв'язання завдань, апробації запропонованих способів дій під час ділових ігор у майбутніх фахівців актуалізуються їх цілі, мотиви та досвід, створюються умови для розуміння потреби у глибокому засвоєнні теоретичних знань щодо психологічних механізмів педагогічної діяльності.

Під час впровадження ситуативної методики у процес навчання педагогічної психології майбутніх фахівців ми спиралися на положення щодо використання аналізу конкретних ситуацій, їх моделювання, методики проведення ділових ігор (Н. Волкова та О. Тарнопольський, Н. Костриця, Л. Красюк, Є. Лодатко, О. Матвієнко, І. Осадченко, Ю. Сурмін, Г. Хлебнікова, П. Щербань та ін.).

Конкретні ситуації, що ми пропонуємо майбутнім фахівцям на заняттях із педагогічної психології, характеризуються як стан, що містить у собі деяке протиріччя та відрізняється певною неоднозначністю подальшого розгортання, варіативністю способів усунення протиріччя чи розв'язування задачі, що виникає під час аналізу цієї ситуації. Відповідно до ступеню вираженості протиріччя на початкових етапах пропонуємо ситуації з очевидно вираженою суперечністю, оскільки в таких ситуаціях вже визначена задача, яку потрібно розв'язати. Проте, більш ефективним з погляду формування здатності в ситуаціях вибору є використання конкретних ситуацій з неявно вираженим протиріччям.

Знання педагогічної психології, здатність свідомо та обґрунтовано їх застосовувати важливі у діяльності працівників закладів освіти – вчителів, соціальних педагогів, психологів, які постійно перебувають у певних педагогічних та соціально-педагогічних ситуаціях, що, з одного боку, є педагогічною реальністю у всій сукупності умов та факторів, а з іншого – є ситуацією взаємодії особистості з навколишньою соціальною дійсністю, що відображає її соціальне

буття. При цьому кожна соціально-педагогічна ситуація може розвиватися за своєю логікою, розглядатися як якісно інша система, що визначається ієрархією чинників, які на неї впливають. Враховуючи це положення ми пропонуємо студентам аналізувати конкретні ситуації відповідно до наявності початкової інформації: із достатньою інформацією, із суперечливою початковою інформацією, із неявно вираженою інформацією. Особливий інтерес для майбутніх фахівців складають конкретні ситуації із суперечливою початковою інформацією, що базуються на описі дій зі слів декількох осіб, які є її учасниками.

Під час вивчення теоретичного матеріалу, обґрунтування доцільності знань щодо психологічних особливостей навчальної діяльності, з'ясування психологічної характеристики навчальних дій, операцій та способів навчальної діяльності, психологічних передумов ефективного виховного впливу, організації самовиховання і перевиховання продуктивним є використання видів конкретних ситуацій за способом створення: ситуація несподіваності, коли студенти ознайомлюються із фактами, що викликають подив, здаються парадоксальними, вражають несподіваністю; ситуація конфлікту, в якій нові факти, уявлення особистості вступають у протиріччя з усталеними науковими теоріями, уявленнями; ситуації вибору, коли потрібно обрати оптимальний спосіб дії із ряду можливих й обґрунтувати свій вибір. Такі види ситуацій, зазвичай, краще обирати таким чином, щоб вони були особистісно зорієнтованими для майбутніх фахівців, що сприятиме розумінню ними власних цінностей, побудові моделей власної поведінки, критично оцінюючи факти і теорії, реально сприймаючи світ і себе у цьому світі, займаючи певну позицію, свідомо керуючи власною поведінкою та діяльністю.

З погляду розвитку професійного мислення майбутніх фахівців закладів освіти ефективним є впровадження аналізу конкретних ситуацій із врахуванням різновидів аналітичної діяльності (проблемного, системного, праксеологічного та прогностичного) та основних евристичних методів аналізу інформації (декомпозиції, агрегування, аналогії, амбівалентності та протиріччя, парадокса, індукції та дедукції тощо).

Вважаємо, що ситуативна методика навчання педагогічної психології ґрунтується на таких принципах: проблемності, розвитку особистості в діяльності, ціннісно-орієнтованої діяльності, максимальної вмотивованості конкретної ситуації, оптимальності, позитивної емоційної забарвленості, інтерактивності, рефлексивності.

Спираючись на ці принципи нами визначено вимоги до використання ситуативної методики:

- різноманітність конкретних ситуацій, в результаті аналізу яких в особистості формується здатність діяти не лише у стандартних ситуаціях, а й ситуаціях вибору; кожна ситуація розробляється як частина всієї системи вивчення педагогічної психології;

- у кожній ситуації в явному чи неявному має міститися протиріччя, виявлення якого приводить до формулювання задачі та спонукає до дискусії; це

може бути: зіткнення протиріч практичної діяльності; протиріччя між попереднім досвідом особистості та новим теоретичним матеріалом; протиріччя, що виявляються у різних наукових підходах; протиріччя, які виникають, коли одна й та ж ситуація розглядається з різних точок зору;

- у кожній конкретній ситуації майбутні фахівці повинні так чи інакше прийняти певне рішення, що змінює їх позицію з людини, яка пасивно сприймає певну інформацію, до особистості, яка несе відповідальність за власний вибір, яка готова до прийняття рішень як у професійній діяльності, так і у повсякденному житті;

- у результаті аналізу кожної конкретної ситуації мають створюватися можливості для узагальнення шляхів розв'язання професійних завдань із опорою на теоретичні знання.

Отже, ситуативна методика у професійній освіті передбачає поєднання засвоєння абстрактних знань як знакових систем із професійною діяльністю, забезпечує включення майбутніх фахівців у квазіпрофесійну діяльність, яка є професійною за змістом і навчальною за формою, адже в умовах аудиторної роботи моделюється зміст, форми та методи майбутньої професійної діяльності.

**ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Шаповалова Ольга Віталіївна

Кандидат педагогічних наук, доцент
(Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка)

Осучаснення філософських підходів до суспільства, стрімкий розвиток психологічних, педагогічних наук із їх вражаючими досягненнями, особливо в ХХІ столітті, здавалося б, забезпечують вирішення будь-якої проблеми, яка виникає в дитини. Однак насправді це не так. Прояви девіантної поведінки у дітей дошкільного віку все більше шокують своєю зухвалістю, цинізмом, і для їх пояснення часто бракує аргументів. Однозначно, що огортати дитину увагою, теплом необхідно передусім тоді, коли вона маленька. Це як рослину, що пробилась із землі, треба плекати більше, ніж тоді, коли набере живильної сили. Саме тому, потрібно вирішувати питання щодо проблем девіантної поведінки, коли діти відкриті до сприйняття світу в його найкращих барвах, коли вони довіряють дорослим, упевнені у щирості їх намірів і переконані, що попереду яскраве майбутнє з успішною самореалізацією, тому намагаються робити все, щоб досягнути мети.

Суспільні основи розвитку особистості, особливості та критерії девіантної поведінки, специфіка прояву девіанції та ступені девіантності розглянуті в працях В. Добренькова, Н. Зимівець, Л. Оліференко, Н. Ричкової, В. Оржеховської, Т. Федорченко, М. Фіцули та інших науковців. Зазначені дослідження складають значний науковий доробок, але далеко не всі аспекти девіантної поведінки дітей старшого дошкільного віку знайшли в них цілісне і повне висвітлення.

Соціалізація дітей супроводжується багатьма процесами і показниками успішного її здійснення є: адаптація до соціальних умов; характер поглядів, переконань, морально-духовних орієнтирів; оцінка домінуючих якостей особистості; оцінка позицій щодо самореалізації і ставлення до оточення; вікові терміни вироблення життєвої позиції; ставлення до осіб іншої статі. Соціальність проявляється у таких основних життєвих сферах, як сімейна, трудова, дозвіллева. У цих сферах дитина поводить відповідно до сформованих стереотипів поведінки. Зазначимо, що поняття соціалізації індивіда конкретної статі передбачає статево-рольову відповідність суспільним нормам і вимогам. Порушення соціальних норм є одним із проявів поведінкових відхилень, що може мати позитивний і негативний характер.

Девіантна поведінка характеризується як відхилення від норми негативного характеру. Відхилення у поведінці мають дещо умовний характер, оскільки: 1) індивід в особистісному розвитку постійно змінює свої погляди, позиції, переконання; 2) існує варіативність вимог соціального контролю у часі, які також є динамічними, змінними. Асоціальний світогляд та асоціальна позиція, їх прояв у поведінці визначаються поняттям «соціальні відхилення». Вони, однак,

проявляються у поведінці конкретної дитини. Тому доцільною є інтерпретація поняття «соціальні відхилення» у поняття «поведінкові відхилення» чи «поведінка з відхиленнями». Трактування поняття «поведінка з відхиленнями» у багатьох авторів є ідентичним і переважно йдеться про негативний його зміст. Поняття «поведінка з відхиленнями» або «девіантна поведінка» у широкому тлумаченні – це збірний термін, яким охоплюється широке коло девіацій. У більшості авторів, що досліджували цю проблему, обидва поняття ототожнюються. Між ними не встановлено суттєвих відмінностей. Проте поняття «поведінка з відхиленнями» охоплює поведінку і позитивного, і негативного характеру, поняття «девіантна поведінка» – дії і систему вчинків тільки негативного прояву.

На основі аналізу та узагальнення ми трактуємо означені поняття так: девіантна поведінка – це система негативних вчинків, дій людини або групи, що не відповідає соціально прийнятним стандартам і характеризується як порушення встановлених у суспільстві моральних і правових норм; девіантність – це соціально-психологічний стан, який свідчить про її здатність до порушення соціальних норм; девіація – це акт поведінки, спрямований на порушення традиційних соціальних норм. Оперування цими поняттями зумовлене необхідністю акцентування на окремому поведінковому акті, що не характеризує систему вчинків – «девіація», чи на психолого-педагогічній характеристиці особи – «девіантність», чи на системі вчинків однієї особи – «девіантна поведінка».

Девіантна поведінка має певні особливості:

1. Девіантна і соціально прийнятна поведінка іноді набувають певної відмінності, оскільки соціальні норми перебувають у динаміці.
2. Не завжди поведінка має постійний характер – девіації можуть проявлятися й епізодично.
3. В окремих випадках девіації мають непередбачуваний, на перший погляд, характер. Причинами таких неочікуваних дій є імпульсивність, яка, проте, також свідчить про нестабільність моральної чи правової позиції, невміння контролювати почуття.
4. Девіантна поведінка в суспільній свідомості має шкалу моральних (несхвалення, осуд, неприйняття) і правових (цивільне, адміністративне, кримінальне покарання) оцінок.
5. Девіантна поведінка може бути як наслідком, так і причиною появи побічних проявів, зокрема, грубості, агресивності, відсутності позитивних інтересів і прагнень, недисциплінованості, шкідливих звичок.
6. Факторами, які сприяють загостренню девіацій, є негативні психоемоційні переживання.
7. На спрямованість поведінки, суттєво впливає такий соціальний виховний інститут, як суспільна мораль. Доповнюють її правові норми, занедбаність яких призводить до відсутності процесів регулювання поведінки особи.
8. Вагоме значення мають релігійні норми як застереження, котрі доповнюють і збагачують суспільну мораль.

9. Основою девіантної поведінки може бути правовий нігілізм та інфантилізм як ігнорування, неприйняття, заперечення правових норм і відсутність елементарних знань, уявлень про них.

10. Один вид девіацій підвищує можливість виникнення інших. Критеріями девіантної поведінки є: негативний характер прояву; невідповідність дій суспільно прийнятим стандартам поведінки; системність девіацій; асоціальна чи антисоціальна мотивація вчинків.

Таким чином, охарактеризовано девіантну поведінку дітей дошкільного віку, яка значною мірою залежить від рівня теоретичної розробки проблеми, налагодження взаємодії соціальних структур профілактичного спрямування діяльності. Суб'єктами профілактики окреслено: установи, заклади, організації, які безпосередньо виконують функції профілактики девіантних проявів дітей; фахівці з теоретичною і практичною підготовкою до виконання завдань із профілактики девіантної поведінки. Використання суспільних можливостей у профілактичній роботі з дітьми, схильними до девіантної поведінки, передбачає здійснювати теоретичне обґрунтування практичних підходів, координацію діяльності в рамках профілактичних програм із залученням фахівців соціальних структур.

BASICS OF HEALTH. PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Маленюк Тетяна Володимирівна

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
(Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка)

Шаповалова Софія Тарасівна

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
спеціальність 017 Фізична культура і спорт
(Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка)

Психічне здоров'я – стан психічного благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, відчувати внутрішню рівновагу та комфорту, адекватно сприймати зовнішні впливи, проявляти відповідну поведінку тощо. У випадку виникнення певних конфліктних ситуацій різного масштабу найбільше страждають діти через свою вразливість. Зазвичай, вони дуже болісно переносять зміни, які примушують їх залишити власну зону комфорту, особливо якщо ці зміни, носять глибокий психічний характер пов'язаний з війною. Кожна дитина на території України переживає ситуації пов'язані з війною по-різному. Через нестійкий психічний стан дитини може знижуватися її самооцінка. Діти можуть занурюватися в себе, що пов'язано з небажанням ділитися власними переживаннями, проблемами, навіть з близькими людьми. Можуть виникати проблеми із соціалізацією. З емоційної точки зору, дитина може бути постійно пригніченою, невпевненою та стурбованою. Означені прояви психічної напруги впливають на навчальний процес, особливості спілкування з однолітками, зміну поведінки тощо. У першу чергу, це стосується дітей, які вимушені були змінити постійне місце проживання. Адже, невдала адаптація до нових умов може призводити до перенавантаження систем організму, викликати захворювання, в основі яких лежать психосоматичні порушення [1].

Перебуваючи у закладах освіти, діти повинні набувати необхідний внутрішній стан за допомогою позитивного мислення, вміння керувати власними емоціями, сприятливого психологічного клімату у дитячому колективі тощо. Вчителям варто проводити профілактичні заходи присвячені темам насильства, спілкування з незнайомими людьми, шкідливим звичкам, вчинкам, що можуть зашкодити, як собі, так і іншим тощо. Під час навчального процесу необхідно приділяти увагу підвищенню самооцінки учнів, розвивати здатність аналізувати різні ситуації та розвивати навички самоаналізу.

Дитина у школі проводить майже третину доби, тому проблеми у школі, надмірне навантаження, стресові ситуації призводять до негативних психічних станів. В умовах сьогодення до цих проблем додалися ще й глобальніші проблеми, пов'язані з війною, коли російські терористичні війська обстрілюють

територію України. За таких умов кожна дитина, незалежно від віку та статі, різною мірою відчуває на собі та проживає виклики війни [2].

Діти перебувають у стані стресу, у них виникають зміни у психічних процесах. Це призводить до зниження концентрації уваги, до зникнення бажання вчитися. Вчителям варто на початку занять використовувати прийоми активізації уваги, ставити цікаві запитання, проводити обговорення за темою, використовувати ігрові методи для оптимізації психоемоційного стану дітей [1].

Серед постійних стресових чинників, що впливають на психічний стан дітей України, можна виділити лунавання повітряних тривог, звуки вибухів, звуки військової техніки, перегляд новин тощо. Це призводить до різноманітних психічних станів, найчастіше проявляються наступні:

- стрес, що виникає через страх за власну безпеку та безпеку рідних;
- тривожність, пов'язана з розумінням непередбачуваності обставин та невизначеності у майбутньому;
- депресія, що виникає через постійні негативні емоції та психічну напругу;
- агресія як наслідок попередніх психічних станів;
- посттравматичний стресовий розлад, що виникає найчастіше у дітей, які мали дуже важкий досвід пов'язаний з війною (окупація, смерть близької людини, втрата домівки тощо). Вони можуть страждати від нав'язливих спогадів про страшне минуле, відчуття страху, наявність постійної тривожності тощо.

Усі зазначені психічні стани негативно впливають на психічне здоров'я дитини і згодом можуть призводити до появи більш негативних наслідків.

Найбільш незахищеними є діти підліткового віку. Вони найважче адаптуються до умов війни на тлі перебудови організму. У цей період у них дуже не стійкий психоемоційний стан, що може загострювати реакцію сприйняття подій, що відбуваються у навколишньому світі. Підлітки сприймають усе, що відбувається навколо, а особливо негативний досвід, що у поєднанні з іншими факторами негативно впливає на загальний психічний стан. Це проявляється в істеричі, зміні настрою, тривожності, небажанні спілкуватися з оточуючими людьми, агресії, несприйнятті поглядів батьків, небажанні виконувати свої обов'язки, спілкуванні на емоціях, бажанні віддалитися від рідних тощо. Однією з причин такої поведінки є бажання відстоювати власні кордони. У підлітковому віці фізіологічні зміни організму сприймаються як стрес. Підліток повинен до них звикнути. Крім того, емоційні «гойдалки» підсилюються статевим дозріванням.

Однією з головних базових потреб дитини будь-якого віку є безпека. Війна не забезпечує цю потребу, а навпаки, небезпечна ситуація може статися кожної хвилини. Наслідки військових дій для дітей, які проживали або проживають на територіях, де ведуться бойові дії, носять довготривалий характер. Глибина і важкість психічної травми залежить від періоду, який дитина знаходилася у такому середовищі. Відповідно, чим триваліший проміжок часу вона там перебувала, тим гіршим буде психоемоційний стан. Як висновок, чим довше буде

тривати війна, тим складніше буде подолати її наслідки, які відображаються на психічному здоров'ї дітей та підлітків України [3].

Отже, воєнний стан в Україні негативно впливає на психоемоційний стан дітей, тому варто приділяти багато уваги цьому питанню. Намагатися постійно спілкуватися з ними, обговорювати проблеми, регулярно запитувати їх про емоції, які вони відчують. Адже діти – це наше майбутнє, а їхнє психічне здоров'я є одним з важливих факторів існування здорової та непереможної нації.

Література:

1. Гнатюк О. В., Пророк Н. В., Чекстєре О. Ю. Проблеми адаптації до навчання здобувачів початкової освіти в умовах воєнного стану. *Вікова та педагогічна психологія: Габітус*. 2023. Вип. 54. С. 82–85. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2023/54-2023/15.pdf> (дата звернення: 15.01.2025).

2. Лавріненко Л. Ментальне здоров'я школярів в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка Актуальні проблеми дошкільної та загальної середньої освіти*. 2024. Т.182. №26. С. 133–138.

3. Щербакєва О. О., Кондрацька Л. В., Беженська А. А. Вікові особливості психоемоційного стану підлітків в умовах війни. *Вікова та педагогічна психологія: Габітус*. 2023. Вип. 55. С. 67–71. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2023/55-2023/11.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).

**Modern Systems of Science and Education in the
European Union and World**

Collection of abstracts

Responsible for computer typesetting – Serhii Onyshchenko

*The authors are responsible for the selection, accuracy of the
facts, quotations and other information*

Printed from the original layout provided by the author

**DEL c.z. Strojírenská 38, 591 01 Žďár nad Sázavou,
CZECH REPUBLIC**